

KENTSEL DÖNÜŞÜME İLİŞKİN SOSYOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME- DENİZLİ ÖRNEĞİ

Gönül İÇLİ

Pamukkale Üniversitesi
Fen- Edebiyat Fakültesi
Sosyoloji Bölümü Kınıklı Kampüsü /Denizli
E-posta: gicli@pamukkale.edu.tr

Özet

1980'li yılların ikinci yarısından itibaren yeni bir boyut kazanan mekansal dönüşüm süreci metropollerin yanı sıra orta ve küçük ölçekli kentlerde de yeni bir dönüşüm evresinin başladığını göstermektedir. Bu süreçte gecekondular kentsel arazi bağlantılarıyla dönüşmeye başlamakta, kapitalist kentleşmenin küresel evresiyle bağlantılı olarak özel bir önem kazanan gecekondular yerleşimlerinin üzerinde buldukları araziler, farklı bölgesel avantaj sistemleriyle dönüşüm açısından özel bir önem taşımaktadır.

Kentsel dönüşüm projelerinde anahtar kurum olan TOKİ düşük gelir gruplarına yönelik konut üretimini sübvans ederek bir yandan çöküntü alanlarını yaşanabilir hale getirme, diğer taraftan da dar gelirli vatandaşları sağlıklı ve plansız gecekondular bölgelerinden çıkararak konut sahibi olma imkanları sunan bir sosyal politika uygulamasının baş aktörü olarak faaliyet göstermektedir. Ancak bu uygulamalar birçok eleştiriyi de beraberinde getirmektedir.

Bu çalışmada, Denizli'de Kentsel Yenileme Projesi çerçevesinde TOKİ evlerine taşınan vatandaşların sosyal ağlar, kültürel pratikler ve mekansal örüntüleriyle birlikte, uygulamaya yönelik görüşleri nitel ve nicel araştırma teknikleri kullanılarak sosyolojik boyutuyla değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Kentsel Dönüşüm, TOKİ, Kent yoksulları*

Alan Tanımı: Kent sosyolojisi (Sosyoloji)

AN EVOLUTION OF URBAN TRANSFORMATION-DENİZLİ CASE

Abstract

Spatial transformation process which has been a new dimension since the second half of 1980's, demonstrates that a new transformation process has been initiated in middle and small scale cities as well as in metropolitans. In this process, shanty houses has started to be transformed through urban land connections, thus premises of shanty houses which gain a spesific importance in relation to the global phase of capitalist urbanization, carry a particular significance due to differentregional adventegous systems in terms od transformation process.

TOKİ (Housing Development Administration of Turkey) which is the key institution in urban transformation projects has been functioning as the protagonist of a social politics application which gives the opportunity of owning a flat to the people with a low income. TOKİ both subsidizes the housing in order to restore the corrupt places and also enables people to get rid of unhealthy and unplanned shanty areas. However, these applications are critized a lot.

In this research, regarding the housing application as well as social network, cultural practices and spatial patterns, the opinions of citizens who reside in TOKİ houses as part of the Urban Renovation Project, are going to be analyzed sociologically through qualitative and quantative research techniques.

Key Words: *Urban transformation, TOKİ, The urban poor*

JEL Code: **Z13** - Economic Sociology; Economic Anthropology; Social and Economic Stratification

1.GİRİŞ

Modernleşme ve kapitalizm maddi yaşamı, toplumsal yaşamı ve bireysel yaşamı büyük bir hız ve ölçüleyle değiştirmektedir. Değişme sadece üretim süreci ve insanlar üzerinde değil, mekânsal yapılanmada da gerçekleşmektedir. Modern ve kapitalist dünya diğer her şey gibi mekanı da karlılığını arttıracak bir araç olarak görmekte ve ekonomik rasyonalite mantığıyla nesneleştirmektedir. Değişen koşullar ve ihtiyaçlar çerçevesinde nesneleşen mekan da her defasında farklılaşmakta, gerektiğinde yok edilerek, yeni biçimleri ve ilişkileri gerçekleştirecek şekilde yeniden tanımlanmaktadır.

Kapitalizm maddi dünyada her şeyi eskimek üzere üretirken, hızlı ve kapsamlı kentsel yenilenmeler de kapitalizmin süreklilik gösteren yıkıcı gücünden etkilenmektedir(Berman 1982, Jencks 1999). Her ölçek ve nitelikteki mekânsal yapılanma bu sarsıcı dönüşümle karşı karşıya kalmaktadır. Modernleşme ve kapitalizmin dinamikleri sürekli olarak insan yaşam ortamlarını yeniden tarif etmekte, eski, bildik yaşam ortamlarının yerini yeni yaşam alanları almaktadır (Yırtıcı;2009:11).

Son iki yüz yıl içindeki demografik değişim, kentlerde yaşayan nüfusun hızla artması mekânsal yapılanmalarda, insan yaşamlarında büyük değişiklikler yaratmıştır. Karmaşık ve dinamik bir yapıya sahip olan kentler de fiziksel, toplumsal, ekonomik, çevresel, siyasal faktörlerin etkisiyle değişim ve dönüşüm göstermektedirler. Kimi zaman mekanın ekonomik, toplumsal, çevresel kalitesini arttıran bu dönüşümler, kimi zamanda tam tersine çökme ve bozulmalara yol açabilmektedir.

Kentsel dönüşüm, vizyon, amaç, strateji bakımından yapılan vurgulara göre değişik biçimlerde tanımlanmaktadır. Donnison (1993) kentsel dönüşümü, kentsel çöküntü alanlarında yoğunlaşan sorunları eşgüdümlü bir biçimde çözümlemek için ortaya konulan yeni yol ve yöntemler olarak tanımlanmıştır. Roberts'a göre kentsel dönüşüm, bütünleşik bir eylem olarak bir alanın toplumsal, fiziksel, ekonomik ve çevresel koşullarının sürekli iyileştirilmesini sağlamaya çalışmaktır(2000:9-36).

19. yüzyıldan günümüze farklı kentsel dönüşüm politikaları ve müdahale biçimleri uygulanarak kentlerin, fiziksel, ekonomik, toplumsal ve çevresel bozulmasına karşı çözümler bulunmaya çalışılmıştır. Kentsel dönüşümün birinci evresi, 19. yüzyılda modernitenin sanayi kapitalizmi ile birlikte işleyişiyle ortaya çıkan yeni kentsel işlevler, büyüyen sanayi ve artan kent nüfusunun etkin ve kontrollü bir biçimde düzenlenmesi amacıyla kentlerin bölgelere ayrılarak biçimlendirilmesine yöneliktir. Böylece sanayinin gereksinim duyduğu üretim alanlarında, yeni konut alanlarının, mal ve hizmet akışına uygun, düzenli ve kontrollü fiziksel mekanların organizasyonu gerçekleştirilecekti. Bu durumun aynı zamanda toplumsal düzenin kurulmasında da etkin olacağı ve buna uygun davranan bireylerin ortaya çıkacağı düşünülmekteydi (Tekeli, 1987).

Kentsel dönüşümün ikinci evresi, İkinci Dünya Savaşı sonrası görülen alt kentleşme dönemidir. Bu evrede erken sanayileşmiş ülkelerde sanayiler kent dışına çıkarılarak kentlerde geniş alanlar oluşturulmuş, sosyal refah devleti politikaları ve fordist sanayinin yarattığı istihdam olanakları ile genişleyen ücretli

kesimler yeni bir yaşam vaadiyle oluşturulan alt kentlere yönelmiştir. Geç sanayileşen ülkelerde ise metropol alanlar aşırı nüfus baskısı ve yetersiz istihdamla birlikte kontrolsüz bir biçimde genişlemiştir. Toprak mülkiyetinin sağladığı olanaklarla, kentlere göç edenlerin barınma maliyetini kendilerine yükleyen gecekondular bu dönemde yaygınlaşmıştır (Türkün ve Kurtuluş, 2005).

Üçüncü evre 1970'lerden itibaren küreselleşme süreciyle başlamıştır. 1970'lerin ilk yarısına kadar kentsel bozulma toplumsal bir hastalık olarak görülürken 1970'lerden itibaren yapısal ve ekonomik nedenlere bağlı olarak açıklanmaya başlamıştır (Balchin ve Hull 1987). Batıdaki sanayi kentlerinin çoğu sanayisizleşme olarak adlandırılan bu sürecin sonucunda üretim mekanı olmaktan çıkarak tüketim mekanı haline gelmiş ve hizmet sektörünün kazançlı olduğu mekanlara dönüşmüştür (Urry, 1995). Kentler, farklı biçimlerde pazarlanmaya, diğer kentlerle yarıştırmaya başlanmıştır (Harvey, 1987; Storper 2004). 1970'lerden itibaren farklılığın yükselen değer haline gelmesi, sınıf içi toplumsal katmanların çeşitlenmesi, üretim ve tüketim açısından ayrışmalar gibi faktörler kent mekanında da etkili olmuş, kentler adalar biçiminde şekillenmiştir. Düşük ücretlilerin, alt tabakaların barınma ihtiyacını karşılayan gecekondu mahalleleri de sosyal devlet politikalarının sona ermesi, ücretlerdeki düşüş, kent merkezlerinde rantların yükselmesine bağlı olarak merkezden uzaklaşan orta sınıfların talebi ile birlikte dönüşüme uğramaktadır. Başta plansız, kontrolsüz biçimlenmiş kentler bağlamında olumlu anlamlarla karşımıza çıkan kentsel dönüşüm meşrulaştırıcı söylemler eşliğinde kentlerde belirli iyileştirmeleri sağlarken, 1980'lerde neoliberal politikalar çerçevesinde daha çok küresel emlak piyasasının güç, rekabet ilişkileri içersinde biçimlenmeye başlamıştır. Dünyada ve Türkiye'deki dönüşüm bir yandan neoliberal politikalarla devlet ve sermaye arasında yeniden biçimlenen ilişkiler, kentsel alanlarda yükselen sınıflar lehine hak sahipliğinin yeniden düzenlenmesi çabalarını içerirken, diğer yandan da kentsel alanı bütünüyle metalaştırarak kentin kamusal mekansal varlığını aşındırmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte değişen dinamikler çerçevesinde kentsel toprakların metalaşması, önceki düzenlemelerin, düzenleyici kurumların yerini özelleştirmeler yoluyla yeni aktörlerin almasına yol açmaktadır. (Türkün ve Kurtuluş, 2005; Kurtuluş, 2006)

Batı'da birçok örneğini gördüğümüz başarılı kentsel dönüşümler, stratejik planlama yapılarak, işbirlikçi ve katılımlı planlama ve müzakereci yöntemlerle, yerel bağlamı dikkate alarak, çok aktörlü ve çok sektörlü koalisyonlarla, uygun kurumsal örgütlenmelerle, kolektif çabalarla gerçekleştirilmiştir. 20. Yüzyıldan itibaren gerçekleştirilen bu projelerde, mekan anlayışı ekonomik determinist bir

tavırdan, mekanın kendine ait özelliklerinin de dikkate alındığı bir anlayışa dönüşmeye başlamıştır. Mekanda yerellik, mekanda gerçekleşen sosyal ilişkiler ve kültürel değerler ön plana çıkarılmıştır (Eraydın1994; Işık, 1994; Şengül, 1997). Ülkemizde ise genelde dönüşüm sorunları fiziksel mekanın dönüşümüne indirgenmiş, dönüşümün toplumsal, ekonomik ve çevresel boyutları göz ardı edilmiştir.

Meşrulaştırıcı söylemlerde kentsel dönüşüm projelerinin uygulanmasıyla, sosyal ve ekonomik maliyeti yoksul sınıflar tarafından ödenmiş olmasına rağmen, sağlıksız çevre ve barınma koşulları içinde kentsel araziye dönüşmüş alanların, yine bu sınıflar için daha yaşanabilir bir kentsel çevreye dönüştürülmesi beklenmektedir. Mekansal, sosyal, kültürel bağlamda inşa edilmiş bu yerleşim alanlarının göreceli iyileştirilmesinin aynı zamanda sosyal ilişkinin devamlılığını sağlayacak düzenlemelerle sınıfsal gerginlik ve çatışmaları, suç davranışlarını en aza indirgerek kentsel şiddeti azaltması beklenmektedir.

Neoliberal politikalar kentsel topraklardaki kullanım ve mülkiyet haklarında alt sınıflardan üst sınıfa doğru kamusal mülkiyetten özel mülkiyete doğru bir transferin gerçekleşmesini mümkün kılmaktadır. Neoliberal kentleşme olarak adlandırılan süreçte, eş zamanlı olarak yeni zenginliğin ve yeni yoksulluğun mekanları üretilmekte, bu mekanlar giderek ayrışmakta, ilişkiler kopmakta, toplumsal mesafe artmakta ve kutuplaşma belirginleşmektedir. Gecekondu ve eski kent merkezindeki çöküntü alanları bu transferin kaynakları arasında yer almaktadır. Askeri bölgeler hariç tüm kamu arazileri ve eski kent merkezlerini kapsayan dönüşüm alanları içersinde gecekondu özel bir yer tutmaktadır. Gecekonduların bir konut türü olarak geçmişteki işlevini yitirmesi, gecekondu alanlarının sermaye birikim süreçleri için yeni mekanlar olarak görülmesi, gecekondu kenti çirkinleştiren, bozan, yaşam koşullarını güçleştiren, çirkinlik simgesi olarak görülmesi gibi faktörler, dışlayıcı söylemlerle birlikte gecekondu alanlarının hedef haline getirilmesine yol açmıştır. Gecekondu alanlarında köy düzeninde sürdürülen imar ve mülkiyet hakları kent toprağında sorunlar yaratmaktadır. Çöküntü alanlarında da çok parçalı mülkiyet, kiracılık statüsünün yaygınlığı, sağlıksız koşullar gibi nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar kentsel dönüşüm projelerinin meşruluğuna vurgu yapmaktadır (Aslan 2006; Kurtuluş 2006; Kolluoğlu ve Candan 2010).

Küreselleşme sürecinde ranta yönelik her türlü yatırım kent mekanında “anıtsallaştırılmaya” çalışılmaktadır. Çok katlı alışveriş merkezleri, plazalar, gökdelenler, çok yıldızlı oteller, rezidanslar, dev otopark alanları daha fazla

yoğunlaşma ve daha fazla yükselme eğiliminin göstergeleridir. Binlerce insanın yaşadığı, içersinde toplu konutların, ticari merkezlerin, otoyolların, gökdelenlerin yer aldığı kentlerde yer alan gecekondu, bu gecekonduya yaşayan ve sınıf yapıları açısından yarı köylü, köylü olarak değerlendirilen sakinler ise çarpık yapılaşmanın simgeleri olarak görülmektedir (Kiper, 2007; Kurtuluş, 2006). Gecekondu 1980 öncesi gerçek anlamda yoksul sınıfların mekanı olma ve sanayi için işgücü sağlama gibi iki temel işlevi yerine getiren yerleşimler durumundayken 1980 sonrası neoliberal politikaların etkisiyle bu işlevleri yerine getirmekte etkisiz hale gelmiştir. 1980 öncesinin tampon mekanizmaları yıkılmaya, yapımcı ile kullanıcılar ayrışmaya başlamıştır. Hastalıklı olarak değerlendirilen gecekondu yeni yatırım alanları olarak görülmeye başlanmış, küresel sermayenin çekim alanları olarak yeniden düzenlenmesi gündeme gelmiştir. Bu durumda gecekonduya yaşayanların kentin uzak coğrafyalarına taşınması, kentin yeni bir görünüme kavuşturulması söylemi daha fazla vurgulanmaya başlamıştır.

Kentsel yeniden yapılanma söyleminde sürdürülen operasyonlar toplumun yoksul, donanımsız kesimini olumsuz biçimde etkilemektedir. Dönüşüm adına müdahale edilen alanlarda yaşayanlar, bir kitle olarak yaşadıkları bölgeyle ilgili kararların alınması konusunda etkili olamadıkları gibi, başkaları tarafından alınmış kararlara uymak zorunda kalmaktadırlar. Kendilerine sunulan yenileme projesi üzerinde pazarlık edebilecek, ekonomik yükümlülük altına girebilecek, örgütlenecek donanıma sahip değillerdir.

Yukarıda özetlemeye çalışılan süreçler sonucu meşrulaştırılan kentsel dönüşüm projeleri birçok yerde uygulanmaya başlamıştır. Proje bağlamında Denizli’de de Karşıyaka semtindeki kaçak yapılar yıkılmış ve aileler toplu konutlara yerleştirilmiştir. Yıkılan konutların yer aldığı bölgeye ne yapılacağı halk tarafından kesin olarak bilinmemektedir.

Bu çalışmada Denizli’de Bağırşak deresi bölgesinde uygulanan kentsel dönüşüm projesi çerçevesinde Karşıyaka bölgesinde oturdukları konutlar yıkılarak TOKİ’nin düşük gelir grupları için yapılan konutlarına taşınan sakinlerin toplu konutlarda yaşamak ve burada ev sahibi olmak konusundaki düşünceleri, kurdukları ilişkiler üzerinde durulmaktadır. Halen Denizli TMMOB ile birlikte yürütülmekte olan bu araştırmada bulguların sadece bir bölümüne yer verilecektir.

2. YÖNTEM

Denizli Bağrsak Deresi kentsel dönüşüm araştırmasının evrenini proje alanındaki haneler oluşturmaktadır. Bu bildiriye sadece yeni proje alanında inşa edilmiş olan TOKİ konutlarında birinci etapta 5 yıldır oturanlar ile ikinci etapta bir yıldır oturanlar dahil edilmiştir. Birbirinden ayrı fakat komşu olarak inşa edilmiş olan her iki yerleşim bölgesinden de elişer katılımcı örneklem grubuna dahil edilmiştir. Örneklem grubu oluşturulurken basit tesadüfi örneklem tekniğinden yararlanılmıştır. Alana ilişkin veriler yüzyüze görüşmelerden elde edilmiştir. Görüşmeler Pamukkale Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, son sınıf öğrencileri ve Mimarlar Odasına bağlı mimarların alana birlikte yaptıkları ziyaretlerle 2010 Kasım-2011 Ocak arasında gerçekleştirilmiştir.

TOKİ konutlarının yapıldığı alan olan Bağrsak Deresi bölgesi aslında yıkılan gecekonduların yer aldığı bölgeden uzak değil, bir vadi ile ayrılmaktadır. Ancak yıkılan gecekonduların yer aldığı arazi ile TOKİ konutlarının yer aldığı arazi arasında büyük bir farklılık görülmektedir. Yıkılan konutların yer aldığı bölgede düz bir arazi den bahsetmek mümkün ancak TOKİ konutlarının yer aldığı arazi son derece engebeli, topoğrafya çok farklıdır. Nitekim bölgenin girişindeki kentsel dönüşüm projesine ilişkin tanıtım levhasına bakıldığında proje levha üzerinde doğru bir proje olarak görünse de alanda topoğrafyadan dolayı sıkıntılıdır ve tanıtım levhasında gözlenen ilişkiler alanda yer alamamaktadır.

3.BULGULAR

3.1.Demografik Bilgiler

Karşıyaka'dan toplu konut alanına taşınan sakinlerin büyük bir kısmı okuma yazma bilmektedir (% 75). İlkokul mezunları çoğunluktadır. İkinci kuşakta lise mezunları görülmektedir. Kadınlar arasında okuma yazması olan ancak bir eğitim kurumuna devam etmemiş olanların oranı yüksektir. Ortalama hane halkı büyüklüğü 5 kişi civarındadır. Evli olmayan çocuklar aileleri ile birlikte oturmaktadır ve ortalama çocuk sayısı 3 civarındadır. Doğu Anadolu'dan göç edenlerde çocuk sayısı fazladır. Çevre illerden özellikle Afyon kırsalından göç edip gelenlerin yanı sıra Doğu Anadolu bölgesinden özellikle Ağrı'dan göç edenler bulunmaktadır. Meslek açısından bakıldığında az sayıda mavi yakalı işçi olarak özellikle tekstil fabrikalarında çalışanlar da bulunmakla beraber (%15) son zamanlarda fabrikaların işçi çıkarması nedeniyle işsiz kalan çok olmuştur. Diğer iş kolları arasında seyyar satıcı, pazarcı, temizlikçi, hamal, kaloriferci, inşaat işçisi olarak enformel sektörde çalışanlar bulunmaktadır. Sakinlerin büyük kısmı

niteliksiz işçidir ve düzenli gelirleri yoktur. Dolayısıyla maddi sıkıntı en büyük sorunları durumundadır. Yakın bölgelerden göç etmiş olanlar köylerinden yiyecek vb getirebildiklerini dolayısıyla köyleriyle ilişkilerinin devam ettiğini belirtirken, özellikle Doğu Anadolu bölgesinden göç etmiş olanlar geldikleri yöreyle mesafenin uzak olması nedeniyle ilişkilerinin son derece seyrekleştiğini belirtmektedirler.

3.2.Konut

Her birinde 32 dairenin yer aldığı, 8 katlı binalardan oluşan (toplam 1534 konut) TOKİ konutlarının yer aldığı alan son derece engebeli bir arazi üzerindedir. Farklı etaplar arasında yollar asfaltlanmış olmasına rağmen yürüyerek gidip gelmenin zor olduğu gözlenmiştir. Bloklarda ikişer adet asansör vardır ve evler kaloriferlidir. Evlerin büyüklükleri 90-120 metrekare olarak değişmektedir. Görüştüğümüz kişiler oturdukları dairelerin metrekare cinsinden isteğe bağlı olarak çekilişle verildiğini ve kimsenin kendi oturacağı daireyi belirleme şansına sahip olmadığını belirtmiştir. Tanıtım levhasında yer alan bina çevresinde yeşil alanlar biçimindeki çevre düzenlemeleri, peyzaj uygulamada mevcut değildir. Katılımcılardan bir senedir burada oturanların hemen hepsi evlerin inşaat kalitesinin iyi olmadığını ifade etmişlerdir. Daha bir sene olmadan binalarda çökme olduğunu ve bu çökmelerin harçla kapatıldığını, dairelerin içinde üst katlardan sızıntı olduğunu, ıslak zemindeki fayansların hemen kabardığı ve döküldüğünü, mutfağa konulan dolabın kısa sürede bozulduğunu, bazılarının dolabı balkona koymak zorunda kaldığını, duvarlara bir saat bile asamadıklarını, duvarların döküldüğünü kısacası inşaat kalitesinden memnun olmadıklarını belirtmişlerdir. Sakinlerin memnun olmadıkları noktalardan birisi de apartmanlarda oturmak zorunda kalmalarıdır. Tek katlı müstakil evlerden gelen sakinler “ayağımız toprağa değmeli” derken çok katlı apartmanlarda yaşamaya alışamadıklarını ifade etmektedirler. Bu şikayetlerin yanı sıra yeni konutlarından memnun kaldıkları noktalar da bulunmaktadır. Görüştüğümüz kişilerden işçi olarak tekstil fabrikasında çalışan bir kadın aşağıdakileri söylemektedir

“Eve geldiğim zaman evi kısa zamanda toplayıp temizliğini yapabiliyorum. Çocuklarıma oda verebildim. Ev kaloriferli olduğu için sıcak, acaba üşüyorlar mı diye sorun etmiyorum. İşçiliği kötü ama en azından ev düzenli”.

Bir mekanın mekan olabilmesi için yön, mesafe gibi faktörlerin yanı sıra fiziksel durum, toplumsal nitelikler, çevresel koşullar gibi faktörlerin de ele alınması gereklidir. Yoksul bireyler için mekanın coğrafi konumu, ulaşım maliyetleri açısından son derece önemlidir. Görüştüğümüz kişiler kent merkezine seyrek de

olsa çalışan belediye otobüsünün olduğunu, ancak gece belli bir saatten sonra otobüs çalışmadığını, kentle ulaşımın tamamen kesildiğini belirtmektedir. En çok gece acil bir durum olduğunda merkeze nasıl gidebilecekleri konusunda kaygı duymaktadırlar. Ancak yakında semt pazarı kurulduğu günlerde pazara gidebilmeleri için belediyenin ücretsiz otobüs kaldırdığını belirtmişlerdir. Bölgeye taşınanların hemen hepsi yoksul oldukları için zaten çok mecbur kalmadıkça şehre gitmediklerini de belirtmişlerdir. Yıkılan evlerinin bulunduğu mahallede belediye otobüslerinin daha sık çalıştığını, dolmuşların evlerine yakın sayılabilecek bir yere kadar geldiğini dolayısıyla eski mahallelerinin ulaşım açısından çok daha avantajlı olduğunu belirtmişlerdir. Topografya nedeniyle eski mahalleleri çok uzak olmamasına rağmen yürüyerek gidip gelemedikleri, dolayısıyla orayla bağlantılarının da kesildiğini belirten sakinler yeni mahallelerinin kendilerini izole bir yaşam sürdürmeye zorladığını düşünmektedir. Dolayısıyla daha önce belirli toplumsal ve yerel maliyetler ödenerek ortaya çıkmış bir toplumsal-mekansal yerleşimde, bu maliyeti ödemiş olan toplumsal sınıflar yeni bir bölgeye taşınmak zorunda bırakılmışlardır. Halbuki semt, mahalle gibi ölçekler sadece fiziksel ve demografik büyüklükler olmayıp, belirli toplumsal sınıflar tarafından belirli maliyetler ödenerek sosyal olarak kurulmuş alanlardır. Kentsel dönüşüm projeleri bu maliyetleri ödemiş olan yoksul sınıflar üzerinden yürütülmektedir.

Bölgeye beş yıl önce yine gecekonduları yıkılarak taşınmak zorunda bırakılmış olanlarla yaptığımız görüşmelerde de bir yıl önce taşınmış olanlarınkine benzer memnuniyetsizliklerle karşılaşmıştır. Binaların inşaat kalitesine ilişkin şikayetler benzer biçimlerde tekrarlanmıştır. Bu etapta yer alan konutlara yakın ortak sayılabilecek bir alanda birkaç çardak ve tahta sıra yapılmış ve yetersiz olsa da insanların evlerinden çıkışta oturabileceği ortak bir alan yaratılmıştır. Görüşmelerimizde yine bu bölgede daha önce ağaçların yetiştirilmiş olduğu ancak ağaçlar belli bir büyüklüğe ulaştınca belediyeden gelen adamlar tarafından sökülerek, şehrin başka bir bölgesinin ağaçlandırma işleminde kullanıldığı, sakinler tarafından aktarılmıştır. Etrafa baktığımızda da çevre düzenlemesi olarak yeşil alan görmek mümkün değil zira her yer toprak. Tüm alanda sadece bir bloğun önünde yapılmış çok küçük bir bahçede yetiştirilen birkaç bitkinin dışında bir yeşillik görünmemektedir. Çocuklar için ayrılmış oyun parkı da uzun zamandır bakımı ihmal edilmiş bir görünüm içersindedir.

Toplu konutlarda bir senedir oturanların yer aldığı kısımda çarşı olarak adlandırılan bölümde sadece bir market ve cep telefonu satıcısı bulunmaktadır. Cami çarşı alanının hemen yanında olup, imamın uzak bir semtten gelip gittiği belirtilmiştir. Sağlık ocağı bulunmakla birlikte doktor bulunmamaktadır. Çocuk

yuvası bulunmakla birlikte faal değildir. Beş yıldır oturulan bölgede ise sağlık ocağı, doktor, çocuklar için faal bir etüd merkezi bulunmaktadır. Bu etüd merkezine 250 öğrenci kayıtlıdır. Çocukların gittiği ilköğretim binası ise toplu konut alanının neredeyse ortası sayılabilecek dere yatağında yer almıştır ve bölgedeki ilköğretim çağındaki öğrencilerin hemen hepsi burada eğitim öğretimlerine devam etmektedir.

3.3. Toplumsal İlişkiler

Her iki etapta görüştüğümüz toplam 100 kişinin tümü yerleşim alanının toplumsal ilişkilerini büyük ölçüde engellediğini düşünmektedir. Eski mahallelerinde sokakları ortak alan olarak kullanabilen sakinler bu sokaklarda kapı önlerinde komşularıyla çay içebildiklerini, sohbet edebildiklerini, hava aldıklarını, çocuklarının oynayabildiğini, birbirlerinin sıkıntılarını, sevinçlerinden haberdar olduklarını, birbirlerine yardım ettiklerini kısaca toplumsal ilişkilerini sürdürebildiklerini belirtmektedir. Benzer yer duygusu İstanbul'da gerçekleştirilen bir çalışmada da görülmektedir (Ökten; 2008:6). Araştırmamızda da yıkılan mahallede sokağın adeta bir avlu gibi bir toplumsal mekan olarak kullanıldığı, sınırları belirgin, kendi içine kapalı küçük bir komşuluk birimi oluşturduğu katılımcılarımız tarafından ifade edilmiştir. Mahalle ortamında, evlerde komşuluk ilişkilerinin sıcaklığını yaşayan sakinler, müstakil evlerinden apartman dairelerine taşınınca toplumsal etkileşimlerinin eskiye oranla azaldığını belirtmektedirler

Müstakil evlerinin olduğu eski mahallelerinde tek hanelik konutlardan başka birkaç hanenin birlikte kullanılmasına olanak sağlayan avluların, bahçelerin, kömürlüklerin, tandırın bulunması, gerektiğinde evde üretim ve barınma işlevlerinin birlikte sürdürülmesine izin vermektedir. Sakinleri eski mahallelerinde evlerinin bahçesinde kırsal alışkanlıklarını devam ettirdiklerini, bahçeye sebze ektiklerini, tavuk beslediklerini ancak yeni konutlarının bahçesinde bu tür kullanımlara izin verilmediğini belirtmişlerdir. Dolayısıyla bu alışkanlıklarından vazgeçmek zorunda kalmışlardır. Apartmanların önündeki ortak bahçeye, izin verilmediği için herhangi bir şey dikilmemiştir. Sadece bir bloğun yangın merdiveninde tenekelerin içine dikilmiş domates biberler sıralanmıştır. Ağrı'dan uzun bir süre önce göç edip gelmiş bir aile yıkılan evlerinin bahçesinde 4-5 koyun beslediklerini, besicilik yaptıklarını ancak yeni evlerine taşınınca bu geçim kaynağından da olduklarını ifade etmişlerdir. Apartman daireleri ailenin geniş aile biçiminde oturmasına imkan vermediği için, çekirdek aileler biçiminde ayrı konutlarda oturmaya başlanmıştır. Görüşme yaptığımız dul ve yaşlı bir sakin şunları söylemektedir:

“Eski evimizde iki gelinimle birlikte yaşıyorduk. Buraya sığamayacağımız için ikisi de kiraya gitti, ben şimdi tek kaldım. Çok zorlanıyorum. Hem ekonomik açıdan, hem de çocuklarımdan ayrı evde yaşamak zorunda kaldığım için..”

Toplu konut alanına taşındıktan sonra katılımcılarımızın % 90'ı yeni konutlarının bloklarda yer alması nedeniyle herkesin evine çekildiğini, dışarıda da birlikte oturabilecekleri, ortak kullanıma açık bir kamusal alan olmadığı için toplumsal ilişkilerinin zayıfladığını, birbirlerini eskisi kadar sık göremediklerini belirtmektedir. Toplu halde apartmanların önünde, çimenlerin üzerinde bir araya gelemeyen, oturabilecekleri iki banktan başka bir şey olmayan mahalle sakinleri birbirleriyle ilişkilerinin azaldığını düşünmektedirler. Bu konuda tek istisnai durum belki de kadınların ekmek yapmak için konutlardan biraz uzakta oluşturdukları tandırdir. Ekmek yapma bahanesiyle tandırda bir araya geldiklerinde birbirleriyle görüşüp, konuşabildiklerini ifade etmişlerdir. Erkek katılımcılarımızın tamamı belediyenin kahvehane yapılmasına izin vermemesinden şikayetçidirler. Eski mahallelerindeki sokakları gibi toplu olarak bir arada oturabilecekleri, sohbet edebilecekleri hiçbir yerin olmadığını söylemektedirler.

Diğer taraftan mahalle sınırları içinde topluluk olarak ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri tek bir marketin ve telefon bayisinin dışında yer bulunmaması, optimal bir topluluk yaşamını iktisadi ve toplumsal ölçekte içerisinde sürdürebilecek işlevsel ilişkiler ağının mevcut olmaması, TOKİ sakinlerinin şikayetçi oldukları bir başka noktadır. Eski mahallelerinde kendi içinde bütünlüklü bir yaşamı bazen kamusal hizmetler çerçevesinde, bazen de ayrışık işlevsel yapılar (fırın, bakkal, berber, kahvehane gibi) ortak yerleşim alanı içerisinde ilişkilendirdiklerini, ancak yeni konutlarının yer aldığı bölgede dar bir kamusal alan içerisinde dışlanmış bir biçimde yaşadıklarını belirtmektedirler. Burada yaşayanlar oldukça sınırlı bir şehir coğrafyasını kullanmak durumunda kalmaktadır. Gündelik yaşam pratiklerinin gerçekleştiği mekan ve yaşam alanını paylaşanlar arasında kurulacak iletişimin sürekliliği mahallelerin varlığını sürdürme mekanizmalarından birisidir. Ortak toplumsal değerlerle örülebilecek bir kamusal hayatın geliştirilmesine en çok ihtiyaç duyan ve bu yolla kendilerini görünür kılabilmek için olan bu insanlar için mahalleler çok şey ifade etmektedir.

3.4.Ekonomik Koşullar

Görüştüğümüz kişilerin % 99'u toplu konutlara taşınmalarıyla birlikte ekonomik koşullarının daha da kötüleştiğini ifade etmişlerdir. Eski evlerin elektrik su

aboneliğine göre değer tespiti yapıldığını ancak bu değer tespitine pek akıl erdiremediklerini, benzer koşullardakilerin birbirinden çok farklı paralar aldığını, bu evlere de fazlasıyla borçlandırılarak taşındıklarını belirtmektedirler. En çok rahatsız oldukları konu da ev borcu için yaptıkları ödemelerin faize gitmesi ve ana parayı ne zaman ödemeye başlayacaklarını bilmemeleridir. Aynı gecekonduda tek aboneliğe bağlı olarak evli çocuklarıyla beraber aynı avlulu evde yaşayan yaşlı bir katılımcımız kendisine sadece bir daire verilirken, ödemekte çok zorlandığı borç yükünün altında ezildiğini belirtmektedir. Diğer taraftan taşınanların bir kısmının bu tür aboneliklerinin olmamasının da onları çok zor duruma soktuğunu belirtmişlerdir. Eski evleri yıkılmadan önce kendilerine hiçbir şey sorulmadığını, fikirlerinin alınmadığını söyleyen sakinler, TOKİ evlerine taşınmadan 3 ay önce kendilerine tebligat yapılarak evlerinden çıkmalarının istendiğini belirtmişlerdir. Sakinler ev taksidi ödemelerinin yanı sıra ısınma ve apartman aidatı ödediklerini dolayısıyla çok masraf olduğunu, bu masrafı karşılayabilecek düzenli gelirleri olmadığı için çok zorlandıklarını belirtmektedirler. Bazı ailelerin toplu konutlara taşınmalarından kısa bir süre sonra geçim sıkıntısı nedeniyle yakın köylere taşındıkları söylenmektedir. Ankara Dikmen Vadisi Projesi üzerine yapılan bir başka çalışmada da gecekondusu sahiplerinin proje sonunda elde ettikleri konutların gecekondularına karşılık doğrudan verilmiş konutlar olmadığı, mülkiyetlerinin büyüklüğü ile orantılı olarak borçlandırıldıkları belirtilmiştir. Sakinlerin çoğunun konutlarının ısınma bakım vb masraflarının da ödeme güçleri ile orantısız olduğu ifade edilmiştir (Sönmez 2006:125).

Kısacası aktörler, gerekli ekonomik yükümlülükler katlanabilecek güce sahip olmamaları, toplumsal ve ekonomik açıdan kaynaklarının çok kısıtlı olması nedenleriyle kentsel değişim projelerinde barınma ya da çalışma koşullarını değiştirmek açısından bir kapasiteye sahip değildir. Gecekondularda yaşayan insanlar çoğunlukla enformel sektörde, düzensiz işlerde çalışan kişiler oldukları için düzenli bir gelirleri de yoktur. Yoksul ve dar gelirli kesimlerin barınma sorunlarına çözüm olarak öne sürülen toplu konutlar, kent yoksullarına çare olmak yerine daha ağır bir biçimde yoksulluğun yeniden üretildiği alan haline dönüşmüştür. Yaptığımız gözlemler ve görüşmeler de burada yoksulluğun daha farklı bir biçimde daha katmanlaşarak ortaya çıktığını göstermektedir.

4.SONUÇ

Kentsel dönüşüm projelerinden istenen, beklenen sonuçların elde edilmesi için insanların sağlıklı, güvenli, sağlam konutlarda barınmasını sağlayan politikaların üretilmesi, konutta çeşitliliğin, seçeneklerin sunulabilmesi, kentsel hizmetlere

herkesin ulaşılabilirliğinin sağlanması, çeşitli aktörlerin katılımına yönelik platformların oluşturulması, toplumun farklı kesimlerinin desteğinin ve katılımının sağlanması, yerelin koşullarının, ihtiyaçlarının incelenerek, araştırılarak çözümlerin önerilmesi gerekmektedir.

Araştırmamızda proje alanındaki hanelerin büyük kısmının meslek edinme, kendini geliştirme potansiyeli açısından güçsüz, işsizlik ve geçim sorunlarıyla bunalmış bir durumda oldukları görülmektedir. Bu sorunlar hanelerin kendi güçleriyle projeye katılmalarını engellemektedir. Siyasal, ekonomik teknik güce sahip aktörlerle birlikte projeyi müzakere edebilecek, kendi tekliflerini sunabilecek, kolektif çaba içersine girebilecek, yerel bağlarını vurgulayabilecek, kapasitelerini kullanabilecek durumda değillerdir. Bu nedenlerle sakinlerin yaşam kalitesinin yükseltilmesine yönelik hizmetlerin öncelikli bir biçimde sağlanması gerekmektedir. Projenin kentin bütününe sağlayacağı yararın, sakinlere sağlayacağı yararlarla birlikte değerlendirilmesi önemlidir. Kentsel dönüşüm projelerinde fiziksel çevrenin dönüşümüyle birlikte, istihdam olanaklarının artırılması, vasıfsız emeğin kalitesinin artırılmasına yönelik eğitim kurs ve programların açılması, mekansal ve toplumsal güvenliği arttırıcı önlemlerin alınması, yerel girişimciliği destekleyici kredi programlarının oluşturulması, bölgeye uygun ekonomik aktivitelerin çeşitlendirilmesine yönelik stratejilerin geliştirilmesi gibi toplumsal, çevresel ve ekonomik değerleri ön plana çıkaran politikaların da yer alması gerekmektedir.

Sosyal bilimler açısından ise kentlerde ortaya çıkan ekonomik, toplumsal ve mekansal dönüşümleri daha iyi anlayabilmek için, kentsel rantların bölüşümü, eşitsiz güç ilişkileri, mekansal dönüşümün niteliği, yoğunluğu, farklı aktörlerin kentleri ilgilendiren karar mekanizmaları üzerindeki etkileri gibi yeni kentsel araştırma konularında yapılacak kapsamlı araştırmalara ihtiyaç vardır. Değişen araştırma konularının yanı sıra epistemolojik ve metodolojik çerçevelerin geliştirilmesi yönündeki çabalar da dönüşüm süreçlerini daha derinlemesine çözümlenebilmemize yardımcı olacaktır.

KAYNAKLAR

Aslan Şükrü, “Yıkılmayı bekleyen Gecekondular: Eyüp İlçesi Güzeltepe Mahallesi Bir Konut Bölgesi”, Planlama, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Sayı 36, Ankara, 2006/2, s: 103-109

Balchin, P.N. ve G.H. Hull, Regioanal and Urban Economics London: Harper and Row ,1987

Berman, M., Katı Olan Herşey Buharlaşıyor, (çev. Ümit Altuğ ve Bülent Peker), İletişim,1994

Donnison, D;. “*Trickle Down on Bubble Up?*” Agenda for the Future, Campell McConnell (der.) London Community Development Foundation 1993

Eraydın A. “*Mekan Organizasyonuna İlişkin Değişen Paradigmalar*”, Toplum ve Bilim, 64-65 Güz/Kış (1994)

Harvey D.”*Flexible Accumulation Through Urbanization:Reflection on Postmodernism the American City*”, Antipode, 19, s:260-286

Işık Oğuz.”*Mekanın Politikleşmesi, Politikanın Mekanlaşması*” Toplum ve Bilim, 64-65 Güz/Kış (1994)

Jencks, C. The Language of Postmodern Architecture, Academy Edition, 1999

Kiper Perihan..” *Küreselleşme Sürecinde Değişen Kentler-Yitirilen Değerler*” Kent ve Politika (Ed: Ayşegül Mengi) İmge Kitabevi 2007, s:81

Kurtuluş Hatice.”*Kentsel Dönüşüme Modern Kent Mitinin Çöküşü Çerçevesinden Bakmak*”, Planlama, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını Sayı 36, Ankara, 2006/2, s: 7-11

Ökten, A. N., Altınok, E., Bilen, Ö.”*Yoksulluk Deplasmanda*”, Dünya Şehircilik Günü 32. Kolokiyumu, İstanbul – 2008

Roberts P. “*The Evolution, Definition and Purpose of Urban Regeneration*”, Peter Roberts and Hugh Sykes (der.) Urban Regeneration, London, Thousand Oaks, New Delhi:Sage Publications 2000

Sönmez N.Özdemir.”*Düzensiz Konut Alanlarında Kentsel Dönüşüm Modelleri Üzerine Bir Değerlendirme*” Planlama, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Sayı 36, Ankara, 2006/2 s:121-127

Storper, M. “*Explaining Urban Resurgence:Can Our Theories Do Any Better?*” The Leverhulme International Symposium, 2004:The Resurgent City, 19-21 April London

Şengül, T. Yerel Üzerine Bir Tartışma, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yayınları 1997

Tekeli, İ. “*Kent Toprağında Mülkiyet Dağılımı ve El Değiştirme Süreçleri*”
Ankara:1985’den 2000’e, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Ankara, 1987, s: 87-104

Türkün A. ve H. Kurtuluş.”*Giriş*”, İstanbul’da Kentsel Ayrışma, (Yay. Haz.
Hatice Kurtuluş) Bağlam Yayıncılık, 2005, s:9-24

Urry, J. *Consuming Places*, New York:Routhledge, 1995

Yırtıcı, Haluk; *Çağdaş Kapitalizmin Mekansal Örgütlenmesi*, 2. Baskı, İstanbul
Bilgi Üniversitesi Yayınları 96, 2009,